

УДК 351.751.5 (477)

Наталія Годун*

ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНИЙ НАГЛЯД ЗА КІНО-ТЕАТРАЛЬНИМИ ЗАКЛАДАМИ НАПРИКІНЦІ 1920-х – 1930-х рр.

В статті розкривається політико-ідеологічний вплив на кіно-театральні заклади, висвітлено цензурну діяльність Всеукраїнського кіно-фото управління, Укрголовліт, науково-методичного сектору НКО УСРР наприкінці 1920-х – 1930-х рр.

Ключові слова: цензура, політична цензура, радянська система політичної цензури, політико-ідеологічний контроль, театральна цензура, органи цензури, тоталітарний режим, Головліт.

В статье раскрывается политико-идеологическое влияние на кинотеатральные заведения, освещена цензурная деятельность Всеукраинского кино-фото управления, Укрглавлита, научно-методического сектора НКО УССР.

Ключевые слова: цензура, политическая цензура, советская система политической цензуры, политико-идеологический контроль, театральная цензура, органы цензуры, тоталитарный режим, Главлит.

The article reveals the political and ideological influence on cinema-theater institutions, covers the censorship activities of Ukrainian cinema-photo directorate, Ukrholovlit, scientific and methodological NGO sector USSR in late 1920–1930.

Key words: Censorship, political censorship, soviet system of political censorship, political and ideological control, theatrical censorship, organs of censorship, totalitarian mode, Glavlit.

Тотальність системи партійно-радянської цензури зумовлена моноідеологією, її монополією в усіх галузях суспільного життя. Кіномистецтво і театральнo-видовищна галузь, які вирізнялися особливими можливостями впливу на формування свідомості людей, в умовах тоталітарного режиму були приречені на його політико-ідеологічне обслуговування. Метою статті є відтворити історію становлення політичної цензури в галузі кінематографії і театрального мистецтва УРСР, показати її функціональний і деструктивний вплив на культурні процеси в українському суспільстві, виявити його інституційний рівень розвитку. Завданням є показати діяльність політичної

---

* **Годун Наталія** – к. і. н., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Інституту землевпорядкування та інформаційних технологій при Національному авіаційному університеті.

цензури в галузі театрального мистецтва та кінематографії, з'ясувати специфіку діяльності політичної цензури за кінотеатральними установами, за репертуаром з боку художньо-мистецьких об'єднань, партійних органів, державних структур. Деяку інформацію з даної тематики знаходимо в працях російських істориків, таких як Т.М.Горяєва, Д.Л.Бабиченко, О.В.Майорова, Л.В.Максименкова¹. Стосовно вітчизняної історіографії, то у 2006 р. вийшла монографія О.П.Рабенчука про діяльність Робітничо-селянської інспекції в галузі культурного життя України 1920–1934 рр. Дослідник показав робітлінспекційний нагляд за сферою освіти, книговидання та масової інформації, за діяльністю культосвітніх закладів та кінематографом, але через діяльність НК РСІ². Історії становлення органів політичної цензури в Україні 20–30-х рр. присвячена дисертаційна робота В.А.Бабюха³, котрий звернув увагу на історію формування системи політичної цензури в Україні 20–30-х рр., але не виокремив проблемно-тематичні пріоритети дослідження, обравши хронологічний та вибірковий принципи.

Якщо партійні комітети формували ідеологію та займалися її пропагандою, то органи радянської влади забезпечували реалізацію, тобто, створення конкретних організаційних форм – кіностудій, театрів, консерваторій. Основним політцензором в галузі освіти та культури були відповідні структурні підрозділи Наркомосу – Всеукраїнське кіно-фото управління, Укрголовліт, науково-методичний сектор тощо. Наприкінці 1920-х рр., як зазначалося в постанові колегії НК РСІ УСРР про наслідки обстеження кінофікації та діяльності ВУФКу, існувала тенденція до об'єднання кінематографії окремих республік у всесоюзну кіноорганізацію, але кіносправа залишилася підконтрольна Наркомосу. Головрепертком РСФРР обмежував показ фільмів на території Росії, а лєнінградська кінокритика була надто прискіпливою і «необ'єктивною» в оцінці продукції ВУФКу⁴. Колегія НК РСІ звернула увагу худрад при худвідділах правління ВУФКу на необхідність «...держати в основному курс на масову художню і ідеологічно витриману фільму», а також на те, що «...імпортується багато фільмів із закордону, яких ні в якому разі не

---

¹ *Горяева Т.П.* Советская журналистика как исторический источник // Тезисы V Всесоюзной конференции // Перестройка в исторической науке и проблемы источниковедения. – К.: Киевский госуниверситет, 1990; *Горяева Т.М.* История советской политической цензуры 1917–1991 гг.: Автореф. дис... доктора ист. наук. – М.: 2000. *Бабиченко Д.Л.* Писатели и цензоры. Советская литература 1940-х годов под политическим контролем ЦК. – М., 1994; *Майорова О.В.* Литературная цензура и проблемы становления «русской идеи» в художественно-публицистическом процессе XIX–XX веков: Автореф. дис... канд. филол. наук. – Краснодар, 2006; *Максименков Л.В.* Сумбур вместо музыки. Сталинская культурная революция 1936–1938. – М, 1997.

² *Рабенчук О.П.* Робітничо-селянська інспекція і культурне життя в радянській Україні (1920–1934 рр.). – К.: ПУ НАНУ, 2006.

³ *Бабюх В.А.* Політична цензура в Україні в 1920-1930-х рр.: Автореферат дис... канд. іст. наук – К., 2007.

⁴ ЦДАВО України. – Ф. 539 (НК РСІ УСРР). – Оп. 7. – Спр. 1180. – Документи про розвиток кінематографії в УСРР і обстеження роботи ВУФКУ. – 1929. – Арк. 17.

можна демонструвати на радянському екрані»⁵. Наркомат робітничо-селянської інспекції, очолюваний В.П.Затонським, фактично переймався повноваженням органів політичної цензури. «З метою забезпечення ідеологічної витриманості кінопродукції, – підкреслювалося в постанові НК РСІ УСРР від 13 червня 1929 р., – залишити за ВУФКУ попереднє затвердження сценаріїв або лібрето»⁶. Отже, судячи з постанови контрольно-ревізійного наркомату, яким був НК РСІ, ВУФКу залишався основною установою кіноцензури в УСРР. Існувала навіть посада – «інспектор – інструктор радкіно»⁷, а також «радянська фільмова ідеологія»⁸.

20 вересня 1929 р. правління ВУФКу надіслало до ЦК КП(б)У доповідну записку, яка була своєрідним звітом про політично-ідеологічну роботу. «Основною роботою ВУФКу за відчитний період, – підкреслювалося в ній, – було переведення правильного художньо-ідеологічного керівництва на виробництві»⁹. Управління, яке організаційно перебувало в складі Наркомосу, обслуговувало «фільмою» 70 млн. глядачів лише в Україні, випускаючи до 70 картин¹⁰. Політсектор Наркомзему УСРР інформував партійні органи про те, що на «колгоспний екран» відправляють переважно радянські кінокартини, а іноземні лише на замовлення начальників політвідділів з «...числа рекомендованих»¹¹. Траплялося, коли рекомендовані кінокартини, деякі політвідділи знімали з демонстрації, у тому числі і фільм «Земля» О.Довженка. За творчою діяльністю українського кінорежисера слідкували партійні та карально-репресивні органи, які відстежували ідейно-політичні акценти в його фільмах, а також національно-духовні мотиви і сюжети. Сучасні історико-документальні дослідження творчої біографії Довженка, які базуються на маловідомих архівних джерелах, переконливо доводять той факт, що об'єктом політичної цензури були не лише кінотвори українського режисера, а кожен день його повсякденного життя¹². Його біографії присвячено декілька ґрунтовних монографій українських та зарубіжних дослідників¹³.

Початок 1930-х рр., крім радикальної сталінської реконструкції соціально-економічних основ суспільних відносин, тобто політики розкуркулення та

---

⁵ ЦДАВО України. – Ф. 539 (НК РСІ УСРР). – Оп. 7. – Спр. 1180. – Арк. 18.

⁶ ЦДАВО України. – Ф. 539 (НК РСІ УСРР). – Оп. 7. – Спр. 1180. – Арк. 19.

⁷ ЦДАВО України. – Ф. 539 (НК РСІ УСРР). – Оп. 7. – Спр. 1170. – Документи про розвиток кінематографії в УСРР і обстеження роботи ВУФКУ. – 1928–1929. – 196 арк – Арк. 34.

⁸ ЦДАВО України. – Ф. 539 (НК РСІ УСРР). – Оп. 7. – Спр. 1180. – Арк. 96.

⁹ ЦДАВО України. – Ф. 539 (НК РСІ УСРР). – Оп. 7. – Спр. 1170. – Арк. 10.

¹⁰ Там само. – Арк. 11.

¹¹ ЦДАВО України. – Ф. 539 (НК РСІ УСРР). – Оп. 7. – Спр. 1180. – Арк. 43.

¹² Безручко О. Нові документи з архіву СБУ: штрихи до портрета Олександра Довженка // Архіви України. – 2005. – № 1–3. – С. 37–60.

¹³ Libor G.O. Dovzhenko Alexander A Lite in Soviet Film. – London BFI Publishing, 2002. – 309 p.

масової колективізації, ідеологічним забезпеченням яких займалися партійні органи, пов'язані з появою звукового кіно. Ця обставина, на думку російських дослідників, викликала особливий стимул для «цензурного гніту» та «поліцейського контролю»¹⁴. Кіно стало словесно-текстовим мистецтвом, до творення якого залучалися письменники, сценаристи, кінодраматурги, режисери, відтак з'явився фактор персональної відповідальності за той чи інший твір. Для контролю за її підготовкою була створена кінокомісія при оргбюро ЦК ВКП(б), яку очолював О.С.Бубнов. 12 квітня 1932 р. він писав Л.М.Кагановичу про затвердження кінокомісією переліку тем для великих художніх кінокартин, а також списку письменників, сценаристів і кінорежисерів, які «...повинні бути залучені до роботи над зазначеними кінокартинами»¹⁵. Визначили 15 тем для великих кінополотен (про Далекий Схід, Ленінград, Царицин, про комсомол, про індустріалізацію і соціалістичну переробку сільського господарства, про капіталізм і соціалізм, про піонерів, про фізкультуру, про партію і робітничий клас тощо), а також затвердили персональний список письменників, серед яких були – О.Фадєєв, Б.Лавреньов, М.Тихонов, Вс.Іванов, М.Шолохов, М.Кольцов, К.Федін, Д.Бедний, В.Катаєв, С.Маршак, К.Чуковський, О.Горький, О.Серафимович та інші, у тому числі українські – І.Микитенко, А.Любченко. До режисерського корпусу рекомендували відомих майстрів радянського кіно – О.П.Довженка, В.І.Пудовкіна, С.Д.Васильєва та Г.М.Васильєва, С.І.Юткевича, І.О.Пир'єва, але без С.М.Ейзенштейна. За виробництвом кожної кінокартини слідкував відповідальний склад комісії. До першого списку потрапили П.П. Постишев, О.Фадєєв, начальник Головного управління кінофотопромисловості при РНК СРСР Б.З.Шумяцький, а таких списків було 15, тобто відповідно до переліку тем. Наприклад, до складу комісії, яка контролювала підготовку фільмів про піонерів, входили Л.М.Каганович, Н.К.Крупська, С.Т.Шацький, С.Маршак¹⁶.

1 липня 1933 р. Раднарком УСРР видав постанову «Про затвердження статуту Всеукраїнського тресту кіно-фото-промисловості УСРР» (Українфільм), котрий підпорядковувався безпосередньо уряду, але був самостійною господарською установою, яка діяла на принципах госпрозрахунку¹⁷. «Українфільм» займався виробництвом художніх, науково-навчальних, технічних, агрономічних картин, хроніко-документальними фільмами, розвитком та використанням кіномережі, плануванням та регулюванням фотосправи в Україні, «...здійсненням методичного нагляду й керівництва масовою роботою навчального кіна»¹⁸. Художньо-ідеологічну роботу тресту забезпечувала художня рада, яка діяла під керівництвом Наркомосу, тобто його контроль зали-

---

¹⁴ Кремлевский кинотеатр. 1928–1953: Документы / Состав.: К.М.Андерсен, Л.В.Максименков (отв. сост.). Ред. Г.А. Бондарева. – М.: РОССПЭН, 2005. – С. 63.

¹⁵ Кремлевский кинотеатр. 1928–1953: Документы. – С. 196

¹⁶ Кремлевский кинотеатр. 1928–1953: Документы. – С. 173

¹⁷ 33 УСРР. – 1933. – № 41. – Арк. 528–529.

¹⁸ 33 УСРР. – 1933. – № 41. – Арк. 528–529.

шився, хоча ВУФКУ було реорганізовано шляхом створення «Українфільму».

На середину 30-х рр. склалася ситуація, коли за виготовленням кінокартин слідували Головрепертком, Комісія держконтролю при РНК СРСР, Комісія оргбюро ЦК ВКП(б), ГУКФ, тому між ними виникали «конфлікти повноважень», хоча політико-ідеологічний вплив відділу культури і пропаганди ЦК ВКП(б), яким завідував О.І.Стецький, був найвагоміший. 17 грудня 1934 р. він звернувся з доповідною запискою до Сталіна і Молотова про необхідність ліквідації кінокомісії, яка пропрацювала два роки і виконала своє завдання, переглянувши 150 сценаріїв картин, надавши більше самостійності ГУФК. Керівник комісії висловився за її ліквідацію, за доручення «...відділу культури і пропаганди ленінізму і в подальшому проглядати та затверджувати плани і сценарії кінокартин, готові кінокартини і залучати до створення картин кращих письменників»¹⁹. Незважаючи на реорганізацію цього відділу ЦК партії у травні 1935 р., внаслідок якої виник відділ культурно-освітньої роботи, партійний контроль за кінокартинами, режисерами, сценаріями, театрами залишався. Новостворений відділ очолив О.С.Щербаков, котрий безпосередньо впливав на ідеологію радянського кіно. Він формував репертуар художніх фільмів для дітей, вимагав від керівництва союзних республік посилити пильність за підготовкою дитячих кінокартин, займався розвитком кінофікації села, критикував роботу ГУКФ.

Якщо Комісія державного контролю при РНК СРСР слідувала за дотриманням організаційно-фінансових норм та бюджетних витрат, то інші партійно-радянські структури займалися функціями органів політичної цензури. Зокрема, голова Комітету у справах мистецтв при РНК СРСР П.М.Керженцев інформував Молотова 29 серпня 1936 р. про те, що «...28 серпня, повернувшись із Києва, і одержавши Вашу шифровку про фільм «Гармонь», я дав розпорядження Головному управлінню по контролю за репертуаром про негайну заборону цієї картини і вилучення її з прокату»²⁰. Взаємодія системи державного і партійного контролю свідчила про тотальність органів радянської політичної цензури.

Радикальним методом роботи кіноцензури було виявлення та вилучення картин з кінопрокату. Основною причиною таких дій була зміна політико-ідеологічної ситуації в країні, «шкідництво контрреволюціонерів», арешт високопосадовців. 4 грудня 1937 р. відділ культурно-освітньої роботи ЦК ВКП(б) просив А.Жданова дозволу на вилучення звукового фільму з доповіддю Сталіна, позаяк там був кадр з арештованим В.І.Межлауком. «Сьогодні стало відомо про арешт Межлаука, – зазначалося у доповідній записці, – котрий демонструється у низці кадрів цього фільму. Ця обставина висуває необхідність вилучення фільму з екрану для його переробки. З другого боку, зняття фільму з доповіддю тов. Сталіна у такий відповідальний момент підго-

---

¹⁹ Кремлевский кинотеатр. 1928–1953: Документы. – С. 252.

²⁰ Кремлевский кинотеатр. 1928–1953: Документы. – С. 344.

товки до виборів, безсумнівно, викличе всілякі судження»²¹. Того ж самого дня Шумяцький скаржився Сталіну і Молотову на Головний репертуарний комітет (ГУК) при Всесоюзному комітеті мистецтв при РНК СРСР, котрий не видав дозволу на показ художніх фільмів «Балтийцы», «Остров сокровищ», «Наталка Полтавка», «Шахтеры»²². Основним мотивом заборони перелічених кінокартин було те, що багатьох акторів репресували.

Одночасно з функціонуванням кіноцензури відбувався політико-ідеологічний нагляд за діяльністю театрів, особливо за репертуаром вистав та виконанням музичних творів. Його здійснювали відповідні підрозділи Наркомосу, особливо протягом першої половини 1930-х рр. – до створення 8 лютого 1936 р. Українського управління у справах мистецтв при РНК УСРР, яке керувало діяльністю театрів, музичних, художньо-живописних, скульптурних закладів, відтак до його підпорядкування потрапили установи Наркомосу, що раніше займалися цими проблемами²³. Начальником Управління мистецтв при РНК УСРР призначили тоді А.А.Хвилю²⁴, котрий мав досвід роботи на посаді політичного цензора в ЦК КП(б)У та в НКО УСРР.

Протягом 1928–1936 рр. основним цензором у справі театрального мистецтва був сектор мистецтв Укрголовліту при НКО УСРР. На його базі діяв Вищий репертуарний комітет, яким керував завідувач сектору мистецтв. 25 квітня 1931 р. він видав розпорядження «Про порядок видавання дозволу на театральні вистави», у якому зазначалося, що «...сектор мистецтв, зважаючи на це все, пропонує РВК та міськрадам ні в якому разі не давати дозволу будь-яким театрgrupам, колективам та театрам, що не мають відповідного дозволу сектору мистецтв»²⁵. Райвиконкоми та міськради, тобто їх відділи народної освіти, видавали дозволи на вистави, тому Репертком Наркомосу заборонив подібні дії. Жодний театр, ансамбль не мав права на ту чи іншу виставу або концерт без дозволу сектору мистецтв. Типовий статут державного театру та їх об'єднань, затверджений 30 листопада 1931 р., регламентував їх художньо-мистецьку діяльність. «Державний театр (об'єднання) в царині ідеологічній, художній та політичній, – наголошувалося в статуті, – підлягає безпосередньому керівництву і контролю НКО УСРР»²⁶. Фактично Наркомос УСРР затверджував і звільняв директорів, художнього керівника і голову ради театру, схвалював репертуар, рекомендував основних виконавців. Вищий репертуарний комітет встановив перелік категорій драматургічних творів за літерами: «А» – класичні п'єси; «Б» – п'єси «...ідеологічно витримані й дозволені до вистави скрізь», «В» – «...дозволені до вистави скрізь лише з тою умовою, що міськ або райрепертком перевірів постанову»; «Г» –

²¹ Кремлевский кинотеатр. 1928–1953: Документы. – С. 446.

²² Кремлевский кинотеатр. 1928–1953: Документы. – С. 447.

²³ СЗ УССР. – 1936. – № 6. – Ст. 24.

²⁴ ЗЗ УСРР. – 1936. – № 10. – Арт. 48.

²⁵ Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 25–26. – Арт. 288.

²⁶ Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 2. – Арт. 28.

«призначені переважно для робітничих та сільських театрів»²⁷. Репертком заборонив п'єси Я.Гашека «Вероніка», «Дон Кіхот із Еттенгайму», О.Дашкевича «Зрадник», С.Кривоноса «Ворожий елемент», П.Резнікова «Земля гуде», а до категорій «А», «Б», «Г» зарахував п'єси О.Афіногенова «Вовча тропа», О.Вишні «Запорожець за Дунаєм», А.Головка «Бур'ян», В.Катаєва «Авангард», М.Куліша «97», «Мина Мазайло», І.Микитенка «Диктатура», Г.Мізюн «Ворошиловці», О. Корнійчука «Кам'яний острів», М.Ірчана «Родина щиткарів». Вищий репертуарний комітет (ВРК) розглядав «п'єси російського репертуару, дозволивши їх постановку: В.Мамонтова «Держи язык за зубами – враг следит за нами», Я.Мамонтова «Его собственность», «Княгиня Виктория», В.Маяковського «Баня»²⁸, а також В.Вишневського «Первая конная», О.Афіногенова «На переломе», Б.Андрєєва «Третий фронт», Б.Волчіна «Вызов»²⁹. Від театрів вимагали дотримуватися правил оформлення програм, афіш із зазначенням назви твору, прізвища автора або перекладача.

19 вересня 1931 р. Миколаївський відділ народної освіти звернувся до Укрголовліту за порадою стосовно дозволу виконувати акторам роль у виставах, які були заборонені, позаяк Головліт РСФРР заборонив. Вищий репертуарний комітет пояснив, що дозволи видає лише сектор мистецтв Укрголовліту³⁰. Органи літконтролю слідкували за змістом тестової частини тих чи інших творів, а дозвіл на їх публічне виконання видавав ВРК.

Наркомос, здійснюючи політичний контроль за репертуаром та діяльністю театрів, постійно радився з партійними органами, інформував їх про стан справ на «театральному фронті». Взаємодія партійних і державних органів були характерними для функціонування політцензури.

Її контролю підлягали і музичні твори. Так, у 1931 р. наркомос УСРР видав циркуляр «До всіх театрів, що проводять свою роботу на терені УСРР», який стосувався візування музично-театральних творів. «Запроваджуючи систему єдиного художньо-політичного контролю над музичним репертуаром по всіх театрах УСРР, – наголошувалося в циркулярові, – сектор мистецтв Наркомосвіти констатує, що і до цього часу деякі дирекції театрів замовляють композиторам різну музику (опери, музкомедії, музику до п'єс) та прилюдно її демонструють, не маючи дозволу та відповідної візи на цих творах Вищого Музичного Комітету»³¹. Музичні твори надсилалися у 2-х примірниках до сектору мистецтв, які розглядав референт з питань музичного репертуару, відтак «...жодний музичний театральний твір не повинен прилюдно демонструватися до офіційного дозволу та відповідної візи Вищого Музичного

---

²⁷ Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 15. – Арт. 165.

²⁸ Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 24. – Арт. 275.

²⁹ Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 20. – Арт. 213.

³⁰ ЦДАВО України. – Ф. 166. – Оп. 10. – Спр. 594.

³¹ Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 11. – Арт. 137.

комітету»³². Його рішення виконували Українська філармонія та інші музичні заклади та установи, згідно «Порядку контролю репертуару музично-концертних виступів»³³. На сторінках «Бюлетеня НКО УСРР» друкували перелік дозволених і заборонених музичних творів. До рекомендованих належали пісні – «Пісня незаможників», «Комунівська веснянка», «За золотий врожай», «Урожайний марш», «Колгоспівська» Ф.Богданова, «Криворіжжя», «Дніпрельстан», «Комуна» В.Борисова, «У похід», «Марш сельбудів» П.Козицького, «За кращий врожай», М.Коляди, «Тракторист» А.Лебединця, а до заборонених віднесли масову пісню Л.Ревуцького «Ударник», «Фантазію на галицькі теми» В.Грудіна³⁴. Музрепертуар розглядався на засіданні культпропвідділу ЦК КП(б)У 9 березня 1933 р., учасники якого визнали «...низький ідейно-художній рівень» роботи столичної музкомедії у Харкові. «Це водночас свідчить і за те, що система державного контролю в особі Головреперткому настільки недосконала, що останньому доводиться постфактум у той чи той спосіб кваліфікувати вже готову виставу»³⁵. Отже, незважаючи на організаційно-функціональну самодіяльність, яку мав Наркомос та його структурні підрозділи, Головрепертком, тобто сектор мистецтв, залишався підзвітним партійним органам.

Український Головрепертком запозичив основні положення Головного управління по контролю за видовищами та репертуаром НКО РСФРР від 1934 р., відтак дозволяв або забороняв виставу, прилюдне виконання драматичних, музичних та хореографічних творів, циркових та естрадних програм, запис та випуск грамофонних платівок, ввіз та вивіз музичних творів, кінокартин, займався реєстрацією стаціонарних і пересувних видовищних установ, здійснював контроль за їх діяльністю, вилучаючи будь-які твори, які мали агітацію та пропаганду проти радянської влади, розповсюджували державну таємницю, підбурювали націоналістичний та релігійний фанатизм, були «ідеологічно невитримані та «антихудожні»³⁶. Головрепертком мав право і повноваження: вилучати з обігу твори, заборонені до виконання; контролювати репертуар всіх видовищних закладів та прилюдне виконання всіх драматичних, музичних і хореографічних творів; закривати за рішеннями адміністративних та судових органів видовищні установи; притягати посадовців до судової відповідальності за невиконання вимог Головреперткому; видавати правила, інструкції та розпорядження.

29 квітня 1935 р. Раднарком УСРР видав постанову «Про утворення Головного управління за видовищами й репертуаром»[243], яка абсолютно повторювала основні функції Головреперткому НКО РСФРР. В апаратах

---

³² Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 11. – Арт. 137.

³³ Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 30. – Арт. 335.

³⁴ Бюлетень НКО УСРР. – 1931. – № 17. – Арт. 177.

³⁵ ЦДАВО України. – Ф. 539. – Оп. 7. – Спр. 1170. – Арк. 34.

³⁶ История советской политической цензуры. Документы и комментарии / Отв. сост., предисл. и коммент Т.М.Горяева. – М.: РОССПЗН, 1997. – 672 с. – С. 62.

облвно діяли обласні управління контролю за видовищами та репертуаром, в містах та при РАТАУ – уповноважені.

Створення Комітету у справах мистецтв при РНК УСРР, очолюваного протягом 1936–1937 рр. А.Хвилею, означало посилення державного контролю за видовищами, тому що він особисто пильнував за «образотворчим фронтом», редагував та писав передмови до збірників пісень³⁷ та інших видань мистецького спрямування. 16 березня 1937 р. політбюро ЦК КП(б)У ухвалило рішення про звільнення А. Хвилі з посади начальника Управління мистецтв при РНК УСРР та директора Інституту фольклору³⁸. Восени 1937 р. проти Хвилі виступила періодична преса, якою він керував протягом 30-х рр. Так, 3 жовтня 1937 р. газета «Пролетарська правда» опублікувала «викривальну статтю» про «шкідницькі залишки» в Інституті фольклору АН УСРР, яким керував «...феодал інституту – фашист Хвиля»³⁹. Його звинувачували в тому, що співробітники наукової установи ігнорували «...такі теми, як народна творчість про Жовтень, Червону Армію, громадянську війну, оборону батьківщини», а в «...методології здійснювалася шкідницько-націоналістична лінія та відрив творчості українського народу від російського»⁴⁰. Терміни та оцінки, які Хвиля використовував проти української інтелігенції та республіканської номенклатури, були спрямовані проти нього восени 1937 р.

Політико-ідеологічний нагляд за театральним мистецтвом, видовищами та кінематографом здійснювали структурні підрозділи партійних та державних органів, особливо з появою звукового кіно, що спонукало їх до посилення «цензурного тиску». Без дозволу ЦК партії не виходила жодна кінокартина, а за її підготовкою, починаючи від написання сценарію, слідкували спеціальні тематичні комісії, членами яких, крім режисерів та письменників, були політики – Л.Каганович, П.Постишев та інші. Культпропвідділ ЦК КП(б)У, Головрепертком, кінокомісія оргбюро ЦК

ВКП(б), ГУКФ виявилися органами політичної кіноцензури, займаючись «вирізками» кадрів кіноплівок, вилученням картин з прокату тощо. Під партійним контролем перебували театри, а дозволи на постановку п'єс видавали політбюро ЦК партії та Вищий репертуарний комітет при НКО УСРР, тобто діяв подвійний партійно-державний політичний контроль.

---

³⁷ Збірник народних пісень // Літературна газета. – 1935. – 6 квітня.

³⁸ ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 6. – Спр. 440. – Арк. 98.

³⁹ Грицутенко Ів., Кушнарєнко Д. Шкідницькі залишки в інституті фольклору // Пролетарська правда. – 1937. – 3 жовтня.

⁴⁰ Там само.